The conducted survey of graduate students of leading universities of Ukraine allows to state that the youth's stereotypes about other ethnic groups partly determine the attitude of the youth and the desire / unwillingness to cooperate with people of different cultures in our country.

The thesis that the modern national historical narrative requires modifications and completions is proved. The formation of interethnic tolerance of future history teachers must: include the history and culture of ethnic minorities in the general history of the Ukrainian people, realize that the nation's history is not only a work of the ethnos, use a regional approach in the study of historical facts as well as different regions of Ukraine have different ethnic composition population. It is also appropriate to introduce elective courses that would reflect modern etnomigration, intercultural processes both in Ukraine and in neighboring countries, which is aimed at targeting the formation of future teachers of tolerance.

Therefore, it is necessary to form a relationship to the history of Ukraine, not as a history of competition between different ethnic groups and cultures, as well as a space for interaction between all the people of modern Ukraine, tolerance for each other.

***Key words**: ethnic tolerance, future teacher of history, ethnic stereotypes, the canonical Ukrainian national historical narrative.*

УДК 005.3:378.1 (477.8)

Н. Г. Шарата
Миколаївський національний аграрний університет

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ УНІВЕРСИТЕТІВ У XIX СТОЛІТТІ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Статтю присвячено аналізу організаційно-управлінської структури вищої освіти XIX століття на західноукраїнських землях, досліджено моделі управління університетською освітою. Виокремлено основні положення системи німецької університетської освіти досліджуваного періоду.

Розглянуто організаційну структуру «німецької» моделі університету, яка стала уособленням класичного типу на теренах Західної Європи протягом XIX ст. і передбачала функціонування загальноуніверситетського колегіального органу самоврядування; діяльність учених рад німецьких університетів XIX століття, що сприяла виробленню досвіду реалізації провідного принципу організації університетської освіти – принципу автономії й колегіального самоврядування.

***Ключові слова**: методи управління, вища освіта, університет, ректор, методи, керівництво, модель.*

Постановка проблеми. Стан освіти в сучасному світі досить складний і суперечливий. З одного боку, на початку XXI ст. освіта стала однією з найважливіших сфер людської діяльності, соціальних і науково-технологічних трансформацій; з іншого – розширення сфери освіти та зміна її статусу породжує необхідність її постійного оновлення й реагування на економічні та соціокультурні зміни в суспільстві. Якщо враховувати зростання тенденції глобалізації, то стає очевидним, що лише країна, яка забезпечить адекватний вимогам часу розвиток освіти та науки, може сподіватися на гідне місце у світовому співтоваристві.

Отже, роль вищої освіти на сучасному етапі обумовлена не лише потребами українського суспільства, але й нагальною необхідністю подолання загрози відставання країни від світових тенденцій економічного й суспільного розвитку.

Аналіз організаційно-управлінської структури вищої освіти окремого історичного періоду надасть можливість визначити сутність системи освіти як варіативного стандарту управління вищим навчальним закладом.

Аналіз актуальних досліджень. Освіта завжди відігравала, відіграє і в подальшому буде відігравати одну з провідних ролей у державній політиці. З розвитком суспільства та суспільних відносин, удосконалення державотворчої системи змінювалася й удосконалювалася і модель освіти. Її найвища ланка – вища освіта – отримала своє поширення в державах з розгалуженою управлінською системою. А згодом і сама вища освіта набула рис системи з певним управлінським апаратом і управлінськими засадами керування навчально-виховним процесом [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Проте процес цей не повний і має своє глибоке історичне коріння. Досвід організаційно-управлінської структури вищої освіти в Західній Україні в XIX ст. і сьогодні становить цінний і корисний матеріал для дослідження.

Вивчення й аналіз університетської системи на західноукраїнських землях допоможе глибше усвідомити сутність західноєвропейської системи освіти як варіативний стандарт управління українськими вищими навчальними закладами.

Історії становлення, розвитку і структури університетів Європи присвячені дослідження К. Кавелін, Ф. Паульсен, О. Джуринського, які стверджували, що європейські університети, зокрема німецькі, володіли відносним статусом автономії при достатньо широкому державному фінансуванні [8; 9; 10].

Метою статті є дослідження організаційно-управлінської структури університетів у XIX ст. на Західноукраїнських землях.

Виклад основного матеріалу. У XIX ст. українські землі знаходилися у складі двох держав: Австро-Угорщини та Російської імперії. Це позначилося на організації і методах управління науково-педагогічною діяльністю вищих навчальних закладів.

На західноукраїнських землях існувало (1918 р.) чотири вищі навчальні заклади: університети у Львові та Чернівцях, Політехнічний інститут і Академія ветеринарної медицини. За зразок університетської структури й управління було взято німецькі університети.

У Наддніпрянській Україні було здійснено перехід до загальнодержавної системи народної освіти Російської Імперії, активна

розбудова якої протягом XIX ст. відчутно позначилася й на розвиткові освітньої справи в Україні. Так, у XIX ст. в Україні виникає низка середніх навчальних закладів, університетів і спеціалізованих вищих навчальних закладів, формуються наукові школи.

У XIX ст. в основу методів управління діяльністю університетів на теренах України було покладено дві моделі. На Західноукраїнських землях була поширена модель Гумбольдта (Берлінський університет), на Наддніпрянській Україні – французька система управління освітою.

Базові принципи університетської освіти в Німеччині були запроваджені під час відкриття Берлінського університету (1810 р.). Це запровадження відбувалося завдяки діяльності В. Гумбольдта, директора департаменту культури й освіти Німеччини. Основні положення системи німецької університетської освіти можна визначити такими чинниками:

– університет має статус відносної автономії при достатньо широкому державному фінансуванні;

– ідея академічної свободи, що поєднує в собі три складові: свободу викладання (професор не обтяжений певними межами у викладанні); свободу навчання (студент самостійно обирає як університет і науку, так і викладача, й навіть план занять); свободу наукового дослідження (установка та вільний пошук істини, збудження потягу до наукового пізнання);

– сутність університетської освіти полягає в навчанні через дослідження, до якого залучаються як викладачі, так і студенти;

– університет перебуває в тісному зв’язку з суспільним життям і несе відповідальність за відродження його цілісності, формування громадської позиції, етичне обґрунтування переваги знання й учености.

Управління Берлінським університетом перебувало в руках ректора, академічного сенату, опікунської ради, університетського судді й декількох комісій, зокрема матрикуляційної для ведення списків студентів та комісії для відстрочки гонорару [8].

Слід зазначити, що в управлінській структурі Берлінського університету головна роль відводиться колегіальному органу – сенату (раді) і його голові – ректору. До складу сенату входили: ректор (голова), університетський суддя, чотири декана і п’ять членів (сенаторів). Сенаторів обирали на цю посаду зборами всіх ординарних професорів.

Склад сенату поповнювався щорічно, але не в повному обсязі. Зокрема, кожного року змінювалися посадові особи, окрім університетського судді й ректора. Останній набував членства у повному складі сенату як «колишній ректор». Щодо виборних членів, то на повторний термін згідно з

жеребкуванням залишалося лише двоє, інші троє – підлягали новому балотуванню на зборах ординарних професорів [9, 93].

Разом із тим, існували й певні обмеження щодо термінів перебування на посаді сенатора. Так, жоден із них не мав права впродовж двох років обиратися на два терміни поспіль. Однак у разі обрання колишнього сенатора на посаду декана, він автоматично ставав членом сенату, і навпаки, після складання таких повноважень, мав право балотуватися в сенатори. До того ж склад сенату поповнювався і в разі обрання деканом як колишнього ректора, так і виборного сенатора, якщо вони перебували на цій посаді не більше року.

Ректор університету, як і сенатори, обиралися лише з ординарних професорів терміном на один рік, але затверджувалися на цій посаді королем. Що стосується університетського судді, то він призначався безпосередньо міністром духовних, навчальних і методичних справ, за погодженням з міністром юстиції. Важливо, що на цю посаду призначалися сторонні особи, які не належали до професорської корпорації, однак урівнювалися у правах з останніми.

Опікунська рада Берлінського університету спочатку зосереджувалася в руках уповноваженого від уряду і куратора, але згодом була передана ректору й університетському судді.

Сенат, як головна управлінська структура, не мав повної самостійності й був обмежений у своїх діях. Реалізація повноважень сенату зводилася до трьох напрямів:

– загальне керівництво університетом і прийняття рішень з усіх університетських справ;
– нагляд за студентами і збереження судової влади над ними;
– встановлення відносин з іншими установами [9, 104].

Слід зазначити, що такі питання, як укомплектування університету професорським складом, допущення до викладання приват-доцентів, фінансування й прийняття загальноуніверситетських правил і, навіть, склад навчальних курсів, підлягали регламентації міністерства. Окрім того, міністерство здійснювало контроль за діяльністю сенату й через свого уповноваженого – університетського суддю, брав безпосередньо участь у вирішенні всіх університетських справ, за винятком наукових. Справи ж судові, поліцейські і частково дисциплінарні перебували винятково в його компетенції.

Необхідно звернути увагу на той факт, що ректор, як голова сенату, зосереджував у своїх руках виконавчу владу з усіх сенатських справ, і, водночас, здійснював керівництво загальною канцелярією й нижчим університетським персоналом. Зазвичай він не мав права приймати

жодного рішення без погодження з сенатом. Однак у надзвичайних обставинах, які вимагали терміново вжити заходів для запобігання негативних наслідків, ректор брав відповідальність на себе, але в найближчий термін звітував про своє рішення перед сенатом. Такі обставини, на нашу думку, значно звужували функції ректора, який лише номінально вважався першою посадовою особою університету.

Берлінська модель університетської освіти набула широкого розповсюдження в низці країн, зокрема в Австро-Угорщині та Росії, до складу яких у XIX ст. входила Україна. Разом із тим Російська імперія запозичила у Франції ідею про поєднання навчальних і управлінських функцій вищої школи. Таким чином, бюрократична ієрархія перетворювала вищі навчальні заклади на установи, що здійснювали керівництво нижчими училищами і школами, що об'єднувалися в навчальні округи.

Львівський та Чернівецький університети зазнали на собі впливів управлінської структури не лише Берлінського університету, але й Базельського (Швейцарія). Тут управління університетом зосереджувалося в руках ради, ректора й голови опікунської ради. До складу університетської ради належали всі штатні ординарні професори. Ректор обирався зі складу членів ради терміном на один рік. Опікунська рада була представлена головою і трьома членами, які призначалися малою радою (вищою адміністративною і виконавчою місцевою владою) на шість років. Головою опікунської ради виступав обов'язково член малої ради.

Університетська рада залучалася до обговорення й проектування загальноуніверситетських заходів, правил та інструкцій щодо всіх складових адміністрування, але позбавлялась права затверджувати їх і спрямовувати до виконання. Відповідні розпорядження мали підлягати обов'язковому затвердженню з боку опікунської ради або центральної влади. У такий самий спосіб рада мала право лише проектувати склад навчальних корпусів на кожен семестр, але затверджувала їх опікунська рада.

Аналізуючи проблему управління університетською діяльністю в XIX ст., не можна не зупинитися на висвітленні управлінської моделі Тюбінгенського університету, який увійшов в історію як зразок для інших класичних університетів у контексті ідеї самоврядування.

Так, керівництво Тюбінгенським університетом головним чином належало сенату, якому підпорядковувалися дві комісії (дисциплінарна й адміністративна) та факультети. Коло повноважень сенату було представлене досить широким аспектом напрямів діяльності, серед яких:

– клопотання та заміщення вакантних кафедр і організація навчальних курсів відповідно до студентських запитів, а саме: обговорення

пропозицій про відкриття нових кафедр; зменшення кількості існуючих; злиття декількох кафедр в одну; представлення кандидатів на вакантні кафедри; прийняття рішень щодо кандидатур приват-доцентів, нагляд за виконанням своїх обов'язків викладачами університетів; контроль за виконанням навчальних планів; обговорення заходів для покращення викладання з найважливіших предметів університетського курсу; редагування каталогу лекцій на півріччя на підставі інформацій факультетів; урегулювання непорозумінь між викладачами одного або різних факультетів щодо способу читання лекцій, використання відведених годин, університетських аудиторій тощо;

– дисциплінарний нагляд за студентами й розробка заходів з метою заохочення їхньої старанності: вироблення пропозицій стосовно правил прийому студентів до університету; відвідування лекцій; затвердження в учених ступенях, розпоряджень про перебіг занять і проведення іспитів, а також заходів щодо запобігання порушень університетської дисципліни;

– ухвалення рішень дисциплінарної комісії ректора у справах, що стосувалися міри покарань студентів за скоєні правопорушення, а також їхніх боргових зобов'язань; розгляд студентських скарг на вироки дисциплінарної комісії й доведення відповідних рішень до відома міністерства;

– розпорядження фінансовим капіталом університету: укладання річного кошторису, який подавався на затвердження міністру; вирішення суперечливих питань стосовно розподілу прибуткової частини університетського бюджету; покриття непередбачених бюджетних видатків і використання надлишкових коштів за погодженням міністерства; нагляд за діями адміністративної комісії; перевірка на кінець року касових рахунків і винесення відповідних резолюцій; представлення в міністерство постанов про відчуження університетських земельних ділянок тощо;

– внесення кандидатур на заміщення посади ректора, членів дисциплінарної й адміністративної комісій, університетського судді та інших чиновників і службовців університету: вироблення пропозицій щодо зміни їхнього жалування й положень про відсторонення останніх від виконання посадових обов'язків тощо [8, 134].

Зауважимо, що саме в практиці Тюбінгенського університету набула чинності традиція відображати вироблені сенатом пропозиції з ліквідації виявлених недоліків в організації університетської освіти, у щорічних звітах міністерству «про науковий, дисциплінарний і господарський стан університету».

В адміністративній структурі Тюбінгенського університету ректора призначав король з числа трьох професорів, кандидатури яких подавалися сенатом. Король також призначав амтманна, коронного чиновника, запропонованого сенатом та капулера, урядового комісара, кандидатура якого погоджувалася з міністром.

Слід підкреслити, що посада амтманна в Тюбінгенському університеті, на відміну від інших німецьких університетів, відігравала другорядну роль. Його функції визначалися в статуті як «надання допомоги ректору й іншим університетським структурам у виконанні ними обов'язків». Зазвичай амтманн здійснював юрисдикцію над студентами й доповідав на засіданнях сенату та в комісіях у «справах адміністративних, дисциплінарних і юридичних», а також вів боргові справи студентів та завідував університетською канцелярією. У разі розгляду в засіданнях сенату питань особливої значущості, як правило, він очолював спеціально створені комісії для вироблення проектів відносних рішень.

В іншому ракурсі в Тюбінгенському університеті була представлена й традиційна для університетів докласичної доби посада канцлера. За статусом (1831 р.) із керівника університету він перетворився на урядового комісара, обов'язки якого полягали в тому, щоб «знать о том, что делается в последнем и напоминать кому следует о законе и предписаниях, когда они не соблюдается, а затем, если напоминание остается безуспешным, доносить министру». З огляду на це, канцлер мав право бути присутнім на засіданнях факультетів і відповідних комісій, але позбавлявся можливості брати участь в обговоренні питань, якщо не був їхнім членом. Натомість він входив до складу сенату і під час розгляду справ висловлювався першим. На вимогу канцлера надавалася вся необхідна документація, що стосувалася діяльності управлінських структур. Також за ним зберігалось і традиційне право брати участь у присудженні наукових ступенів, але за свідченням сучасників, воно стало обмежуватися лише формальною присутністю на засіданнях або голосуванням під час святкової посвяти [10, 194].

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що в Тюбінгенському університеті сенат і по відношенню до органів центральної влади також володів значною часткою автономії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, науковий пошук засвідчив, що організаційна структура «німецької» моделі університету, що стала уособленням класичного типу на теренах Західної Європи протягом XIX ст. обов'язково передбачала функціонування загальноуніверситетського колегіального органу самоврядування – сенату або ради. Поступово, зосередивши в своїх руках функції органу законодавчої влади, учена рада стала тією управлінською інституцією,

рішення якої були обов'язковими для виконання всіма університетськими структурами. Однак склад, коло повноважень і ступінь самостійності вчених рад у різних німецьких університетах мали суттєві розбіжності. Цей факт, з нашої точки зору, зумовлений двома обставинами: по-перше, з ліквідацією корпоративного устрою і запровадженням загальноуніверситетської й земської структури в управлінні університетською освітою, кожна держава Німеччини на свій розсуд стала визначати не тільки його цільове призначення, але й ступінь підпорядкування владі; по-друге, зміна суспільно-економічної й політичної ситуації в Німеччині протягом XIX ст. впливала не лише на зміст соціальних перетворень, але й характер законодавства, яке регулювало організаційну й управлінську структуру університетів. Проте саме діяльність учених рад німецьких університетів XIX століття сприяла виробленню досвіду реалізації провідного принципу організації університетської освіти – принципу автономії й колегіального самоврядування.

Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з виявленням теоретичних засад і досвіду управління діяльністю університетів на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боголіб Т. Специфіка управління структурою організації в інноваційному ВНЗ / Т. Боголіб // Рідна школа. – 2008. – № 10. – С. 16–18.

2. Вища освіта в Україні і нормативно-правове регулювання / Міністерство юстиції України. Міністерство освіти і науки України ; за ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. – К. : Форум, 2003. – 1020 с.

3. Вища освіта України: категорії вищих навальних закладів України / Міністерство освіти і науки України. – К. : Ярмарок, 2004. – 408 с.

4. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: Стан, проблеми, тенденції розвитку 1991–2006 рр. / Академія пед. наук України ; упоряд. Л. О. Пономаренко. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 487 с.

5. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр. ; упоряд. Л. О. Пономаренко. – К. : Нілан-ЛТД. – Вип. 2. – 2013. – 663 с.

6. Демьянчук А. Управление университетами в условиях демократизации: Государственный и частный секторы высшего образования / А. Демьянчук // Персонал. – 2001. – № 11. – С. 66–71.

7. Дружилов С. А. Экспертное развитие высшей школы в период формированной реконструкции экономики / С. А. Дружилов // Право и образование. – 2013. – № 2. – С. 141–153.

8. Кавелин К. Д. История университетского образования в Европе / К. Д. Кавелин // Собр. соч. – Т. 2. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1898. – 708 с.

9. Паульсен Ф. Германские университеты / Ф. Паульсен. – СПб : тип. Братьев Сабашкиных, 1904. – 470 с.

10. Джуринский А. Н. История образования и педагогической мысли / А. Н. Джуринский. – М. : Владос-пресс, 2004. – 400 с.

РЕЗЮМЕ

Шарата Н. Г. Методы управления деятельностью университетов в XIX веке на западноукраинских землях.

Статья посвящена анализу организационно-управленческой структуры высшего образования XIX века на западноукраинских землях, изучены модели управления университетским образованием. Определены основные положения системы немецкого университетского образования изучаемого периода.

В статье рассматривается организационная структура «немецкой» модели университета, которая стала олицетворением Западной Европы на протяжении XIX века и предусматривала функционирование общеуниверситетского коллегиального органа самоуправления; деятельность ученых советов немецких университетов XIX века, которая способствовала выработке опыта реализации принципа организации университетского образования – принципа автономности и коллегиального самоуправления.

***Ключевые слова**: методы управления, высшее образование, университет, ректор, методы, руководство, модель.*

SUMMARY

Sharata N. Methods of management of universities activity of the XIX century on the western Ukrainian area.

The article is devoted to the analysis of the organizational administrative structures of higher education of the XIX century on western Ukrainian area, case university education frames are investigated. The substantive provisions of the system of German university formation of the probed period are selected.

Nowadays, education is one of the most important means of promoting the economic development of the nation, its social stability as well as development of public society institutes. The possible variants of restructuring the system of education are being actively discussed, developed and introduced today. The main element of the reconstruction is changing the conceptual, technological, organizational and legal foundations of higher educational establishments' activity. A base for restructuring the higher educational establishments is the provisions of Bologna Declaration, current requirements for social and economic development of society and new concepts of management. It is also necessary to take into account the rules of establishment and development of a multi-level model of higher education, its versatility, technologies and peculiarities of training highly-qualified personnel of different levels, fields and profiles.

The system of higher education trains specialists that are forming the basic personnel potential of the country. Thus, a flexible adaptation of universities to the requirements of social environment is quite important. At the same time, the universities' development strategy is to be active rather than accommodating to external realities. Taking into account the tasks facing the country's educational institutions, it becomes clear that every educational establishment should revise its activity and determine the further perspectives of its development. The importance of following the tendencies of stable development of higher educational establishments under existing conditions calls for working out the strategy in conformity with the statements of the state current educational policy. The article is devoted to the description of strategic aim of higher school, determination of the main tasks of the innovation activity and consideration of the main trends of the higher school innovation activity.

***Key words**: management methods, higher education, university, rector, methods, guidance, model.*